

درس هشتم: وزن شعر فارسی

وزن شعر: نظمی است که بر مبنای تعداد هجاها یعنی بر پایه چینش هماهنگ هجاهای کوتاه و بلند استوار است.

عروض: علمی که قواعد وزن شعر و طبقه بندی وزن ها را از جنبه نظری و علمی تعیین می کند.

واحد وزن شعر فارسی و در بسیاری از زبان های دیگر، **مصراع** است

خط عروضی: برای تعیین وزن شعر، می کوشیم شعر را همان طور که می خوانیم یا می شنویم، بنویسیم. این خط، خط عروضی نامیده می شود

در نوشتن شعر به خط عروضی، چند نکته را باید رعایت کرد:

(۱) حذف همزه در آغاز هجا (در صورتی که باعث درست خواندن شعر بشود)

مثل: طاعت آن : طاعتان // پیش آر: پیشار // دل انگیز : دلنگیز // در این جا : درین جا

طاعت آن نیست که بر خاک نهی پیشانی صدق پیش آر که اخلاص به پیشانی نیست (سعدی)

نکته: اگر همزه بعد از هجایی بیاید که نون ساکن بعد از مصوت بلند داشته باشد، حذف همزه معمولاً بی تاثیر است

و می توان آن را حذف نکرد: مثلاً: یادآوری = یا داوری // خون از = خونز // این انسان = ای نسان

(۲) **حروفی که تلفظ نمی شوند در خط عروضی حذف می شوند:** مثل: چه : چ // خویش : خیش

هر چه بر نفس خویش آپسندی نیز بر نفس دیگری مپسند

(۳) در خط عروضی باید حرکات (مصوت کوتاه) گذاشته شود مثل: " تو " : " تُ " // " دو " : " دُ " //

" واو " عطف یا ربط معمولاً به صورت " ضمه (ـ) " تلفظ می شود: من و او ← منْ او

مثل: ای چشم مْ چ را غ آه ل بی نش // مَق صو دِ وُ جو دِ آ فَ ری نِش

(۴) حرف مشدّد (تشدید دار) را دوبار می نویسیم: مثل: نقاش : نققاش // عزّت : عززت

پیر گفتا که چه عزّت زین به که نی ام بر در تو ، بالین نه (جامی)

تقطیع:

تقطیع: یعنی قطعه قطعه کردن شعر بعه ارکان عروضی و هجاها .

برای دستیابی به وزن یک بیت آن را به ارکان و سپس به هجاها تقسیم می کنیم .

در تقطیع به ارکان یک مصراع را به چند پاره (رکن) هماهنگ تقسیم می کنیم .

مرنجان دلم را که این مرغ وحشی ز بامی که برخاست ، مشکل نشیند . (طیب اصفهانی)

مَ رَنَ جان	دِ لَمَ را	کِ این مُرُ	غِ وَحَ شی
زِ با می	کِ بَرِ خا	سِت مُش کِل	نِ شی نَد

پس از مشخص شدن ارکان ، هجاهای شعر را به دقت جدا و مرز هر هجا را با خط عمودی کوتاهی مشخص کنید .

نکته: در مواردی این پاره ها هماهنگ نیستند در سال آینده یا ارکان نامنظم آشنا خواهید شد .

تقطیع هجایی: مشخص کردن هجاهای شعر (کوتاه، بلند و کشیده) است.

مراحل انجام تقطیع عبارتند از :

- ۱) جداکردن هجاهای شعر(گذاشتن حرکت (مصوت های کوتاه)و نوشتن هجاها بر اساس خط عروضی فراموش نشود)
- ۲) قرار دادن خط عمودی بین هجا
- ۳)نوشتن علامت هر هجا در زیر آن

یادآوری :

- ۱) مصوّت کوتاه(حرکات) و حروف، یک واج هستند .
- ۲)مصوّت بلند دو برابر مصوّت کوتاه است، پس دو واج است
- ۳) مصوّت بلند قبل از **ن ساکن** قرار بگیرد معادل یک مصوّت کوتاه است : **جان: - // خون :-**
- ۴)مصوت بلند در اول هر هجا معادل سه واج است : **آمد: - + -**
- ۲) هر هجای کشیده به یک هجای بلند و یک هجای کوتاه تقسیم می شود: **دست(-U) = دَس(-)ات (u)**
- ۳)علامت هجای پایان مصراع همیشه بلند (-) است (**چه کوتاه، چه بلند و چه کشیده باشد**)

خودارزیابی ۷۱

۱- نام و نام خانوادگی خود را با خط عروضی بنویسید *مثلا: مَمَمَر فَواسِتاَر : مُمَمَمَر فاسِتاَر*

۲- هجاهای بیت زیر مشخص کنید

مرّوت نباشد برافزاده زور
 بُرَد مرغ دُون، دانه از پیش مور (سعدی)

مُ رُو وَّت نَد با شَد بَ رُف تا دِ زور
 - U - - U - - U - - U
 بَ رَد مَر غِ دُون دا نِ اَز پیـ شِ مور
 - U - - U - - U - - U

۳- واژه های زیر را با خط عروضی بنویسید و مرز هر کدام از واژه ها را که بیش از یک هجا دارد مشخص کنید.
 رهایی، لانه، خویشتن شناسی، محبت، دلنوازان، نیکو، خواهش، رهرو، بزرگراه، بنفشه، ملالت، التماس، خود، سفینه، چون، پشتوانه، مجموعه، روزنه، خواستن، مؤذن، کاشته، راهوار.

رَ ها یی بُ زرگ راه پُشتِ تِ وا نِ لا نِ
 - - U - - U - - U - - U

بَ نَف شِ مَچِ مو عِ خیشِ تِن شِ نا سی
 - - U - - U - - U - - U

مَ لا لَت رُو زَ نِ خا هِشِ راهِ وا رِ
 - - U - - U U - - U - - U

مُ حُب بتِ اِلِ تِ ما سِ خاسِ تِنِ
 - - U - - U - - U - - U

دل نَ وا زان   رَهـ رُو   مَ ءذ ذن
 - U -   - -   - - U

نی کو   سَ فی نِ   کاش تِ
 - -   U - U   U U -

۴- واژه های زیر را یک بار با همزه یک بار دیگر با حذف همزه و بخوانید و به خطّ عروضی بنویسید
 سرآمد (- - -) (U - -)   دل انگیز (U - - -) (U - - U)
 جنگ آور (- U -) (- - -)   شب آهنگ (U - - -) (U - - U)
 شیرافکن (- U -) (- - -)   دارآباد (U - - U -) (U - - -)

۵- ابیات زیر را درست بخوانید و با خطّ عروضی بنویسید. سپس مرز هجاها را مشخص کنید و زیر هر هجا علامت آن را بگذارید.

با من بگو تا کیستی، مهری بگو، ماهی بگو   خوابی خیالی چیستی، اشکی بگو آهی بگو (اوستا)

با من بگو تا کیستی   مه ری بگو ما هی بگو
 - U - - - U - - -   - U - - - U - - -
 خا بی خ یا لی چیستی   کی بگو آ هی بگو
 - U - - - U - - -   - U - - - U - - -

بر سر آنم که گرز دست برآید   دست به کاری زخم که غصّه سرآید (حافظ)

بَر سَرِ آنَمِ کِه گَرزِ دَسْتِ بَرِ رَا یَدِ   دَسْتِ بَرِ کَا رِی زِ نَمِ کِه غُصَّه صِرِ سَرِ رَا یَدِ
 - U - - - U - - -   - U - - - U - - -
 - U - - - U - - -   - U - - - U - - -

۶- تقطیع هجایی ابیات زیر را انجام دهید

کی رفته ای ز دل که تمنا کنم تو را   کی بوده ای نهفته که پیدا کنم تو را
 کی رف ت ای زِ دل کِ تَ من نا ک نم تْ را   کی بو دِ ای نِ هف تِ کِ پی دا ک نم تْ را
 آینه ار نقش تو بنمود راست   خود شکن آینه شکستن خطاست

آ ی نِ ا ر ن ق شِ تْ ب ن مود راست
 خُد شِ ک نا بی نِ ش ک س تن خ طاست

اگر کاری کنی مزدی ستانی   چو بیکاری، یقین بی مزد مانی

ا گر کا ری ک نی مز دی س تا نی
 چُ بی کا ری ی قین بی مزد ما نی

- ۷) با توجه به علامت هجاها، کدام واژه ها با حذف همزه تلفظ شده اند؟
 بادآورده : U - - - (حذف همزه) پلنگ افکن: U - U - - (بدون حذف همزه)
 دانش آموز: U - - - (بدون حذف همزه) گل اندام: U - - (بدون حذف همزه)
 پیام آور: U - - - (حذف همزه) خوش اندام: U - - U (حذف همزه)
 کار آزموده: U - U - - (حذف همزه)

سوالات تکمیلی

- ۱) جمله های زیر را با واژه های مناسب کامل کنید.
 الف) تعیین قواعد وزن شعر و طبقه بندی وزن ها را از جنبه نظری و علمی ..... می نامند
 ب) نوع هجاها که در آن «ن» ساکن بعد از مصوت بلند قرار بگیرد، همیشه ..... است
 ج) هجای کشیده به یک هجای ..... و یک هجای ..... تقسیم می شود
 د) مصوت بلند پیش از «نون ساکن» ..... به حساب می آید .
 ز) اگر هجای پایانی اوزان شعر فارسی ، کشیده یا کوتاه باشد باید آن را ..... به شمار آوریم .
 ۲) عبارت های درست و نادرست را مشخص کنید.
 الف) معمولاً «و» عطف یا ربط، در شعر، به صورت ضمه (ـُ) تلفظ می گردد.
 ب) اولین مرحله دریافتن وزن شعر، نوشتن آن به خط عروضی و سپس درست خواندن آن است.
 هـ) مصوت بلند، در اول هجا، دو واج به شمار می آید.
 ۳) در خط عروضی چه زمانی حذف همزه صورت می گیرد؟ مثال بنویسید .
 ۴) نشانه هر یک از هجاهای زیر را بنویسید .
 هجای کوتاه : هجای بلند : هجای کشیده :
 ۵) کلمات « تو ، دو ، و (ربط یا عطف) » در خط عروضی چگونه نوشته می شوند ؟ .
 ۶) حروف مشدد در خط عروضی چند بار نوشته می شوند ؟ مثال بزنید .
 ۷) منظور از تقطیع هجایی چیست ؟
 ۸) هر هجا چند مصوت دارد ؟ .
 ۹) واژه های زیر را به خط عروضی بنویسید. الف) خواهش (ب) مهیا
 ۱۰) در وزن شعر چه مصوت هایی دو حرف بشمار می آیند ؟ مثال بزنید
 ۱۱) با توجه به علامت هجاها، یک واژه بنویسید .
 الف) UU - - : ب) U - U : پ) U - U - : ت) U - - :
- ۱۲) با توجه به علامت هجاها، در کدام گزینه، حذف همزه صورت گرفته است؟
 الف) دل انگیز (U - -) ب) خوش آهنگ (U - -) ج) مهرانگیز (U - -)